

KONTROLLUTVALGET FOR KOMMUNIKASJONSKONTROLL

2019

ÅRSRAPPORT

INNHold

TEKST

Kontrollutvalget for
kommunikasjonskontroll

LAYOUT

NXT/A2N reklame & digitalbyrå

FORSIDEFOTO

Philipp Katzenberger,
Unsplash

FOTO

Bård Gudim
Politiforum
Getty Images
Unsplash

Leders beretning	3
Oppgaver & sammensetning	5
Aktiviteter 2019	7
Kontrollsystemet	8
Klage og underretning	9
Utvalgets arbeidsmetode	10
Statistikk 2019	11
Særlig om unnlatt underretning	14
Utvalgte tema	15
Dataavlesing	17
Økonomiske & administrative forhold	18
Begrepsforklaring	21

LEDERS BERETNING

KK-utvalget har fått sin tredje nye leder på tre år. Dette er ingen optimal situasjon. Bakgrunnen er at det har oppstått endringer i arbeidssituasjonen til de tidligere ledere som har gjort det uforenlig å lede utvalget. De tidligere ledere har imidlertid vært helt sentrale for oppbyggingen av KK-utvalget og sekretariatet etter «nyopprettelsen» etter lovreformen i 2016. Som ny leder nyter jeg godt av det arbeid som er nedlagt av mine forgjengere.

Kontinuitet er et nøkkelord for KK-utvalgets virksomhet. Fagområdet er til dels preget av tekniske regler som på visse områder ikke er helt entydige. Sammenholdt med at reguleringen omfatter et livsområde hvor IKT er et sentralt arbeidsverktøy, tar det tid å opparbeide seg kompetanse og erfaring. KK-utvalget har imidlertid over tid opparbeidet seg innsikt i livsområdet og har også medlemmer med ulik erfaring og bakgrunn.

Et grunnleggende premiss for utvalgets arbeid er at man er et uavhengig organ. KK-utvalget er ikke underlagt noe departement eller regjeringens instruksjonsmyndighet. For at et kontrollorgan skal ha legitimitet, må man kunne operere helt uavhengig av politiske føringer. At man administrativt er knyttet til Statens sivilrettsforvaltning, har så langt ikke medført utfordringer for uavhengigheten. Men også sammensetningen av utvalget er viktig. Norge er et lite land, og det er fortsatt et relativt lite juristmiljø. Det må imidlertid være avstand mellom kontrolløren og den som skal kontrolleres. Utvalget har i dag representanter fra ulike deler av landet. Dette bidrar til å sikre at medlemmene ikke har bindinger til makteliten av jurister i statsadministrasjonen. For utvalgets arbeid har sammensetningen med medlemmene fra ulike deler av landet, ikke medført praktiske problemer.

KK-utvalget skal bidra til at grunnleggende menneskerettigheter blir ivaretatt ved etterforskning av straffesaker. Retten til privatliv er nedfelt i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon artikkel 8. Den teknologiske utviklingen medfører at denne rettigheten er under press, ikke bare i Norge men også ellers i verden. For et tilsynsorgan på dette området er det avgjørende å være oppdatert og fortløpende følge med på den internasjonale rettsutviklingen. I tiden fremover må det påregnes at utvalget må vie dette temaet stadig større oppmerksomhet. EU har en

sentral rolle for straffesakssamarbeidet i Europa. Også Norge deltar i ulike EU-organ. Det er helt avgjørende at offentlige tilsynsorgan har den nødvendige innsikt i hva dette samarbeidet innebærer, og at man bidrar til å opprettholde internasjonale standarder også i Norge.

Dataavlesning er et inngripende tvangsmiddel overfor den som rammes. Samtidig kan bruk av verktøyet være avgjørende for å avdekke alvorlig kriminalitet.

I 2019 har utvalget fortsatt arbeidet mye med slettereglene. Grunntrekkene i disse regler er stort sett avklart gjennom praksis, men det gjenstår fortsatt områder hvor det kan være tvil om hvor langt sletteplikten gjelder. Sletting av data har vært tema på de tilsyn som er foretatt, og vi har også hatt enkeltsaker om dette tema. Utvalget imøteser at de nye reglene som ble vedtatt som lov 24. april 2020, skal tre i kraft. Det er grunn til å tro at en del av de utfordringer som dagens regelverk reiser, med dette kan få bedre rettslige rammer.

Dataavlesning er et inngripende tvangsmiddel overfor den som rammes. Samtidig kan bruk av verktøyet være avgjørende for å avdekke alvorlig kriminalitet. Utvalget har hatt et særlig fokus på dataavlesning i 2019, og vil følge utviklingen nøye i årene som kommer. Så langt er det ikke avdekket misbruk, og det synes som om man i politiet er i ferd med å utvikle velfungerende rutiner og system for å anvende dataavlesning.

Det er viktig at de ulike politidistrikt har mulighet til å bygge opp og utvikle

kompetanse om bruk av alle tvangsmidler. Uten tilstrekkelig kompetanse og erfaring, kan politiet komme til å bruke et tvangsmiddel man har erfaring med, fremfor et som i den konkrete situasjonen kan fremstå som mindre inngripende. Det er dessuten viktig at det utvikles gode rutiner for når man skal søke bistand av sentrale etterforskningsressurser som forvaltes av Kripos. En straffbar handling skal kunne etterforskes og irtetteføres uavhengig av hvor i landet den er begått. Utvalget vil fremover også ha for øye om det legges til rette for at politidistriktene kan etablere robuste fagmiljø som er i stand til å møte dagens kriminalitet.

Som leder av et utvalg med høyt kvalifiserte og motiverte medlemmer, har KK-utvalget et godt utgangspunkt for å ivareta det viktige samfunnsoppdraget som er tildelt. Utviklingen innenfor teknologi og internasjonale rammer er imidlertid ikke statisk. Det er derfor helt nødvendig at utvalget følger med i utviklingen og fornyer sin kompetanse. KK-utvalget er klar til å ta disse utfordringer.

Professor Asbjørn Strandbakken

Leder, Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll

KONTROLLUTVALGET FOR KOMMUNIKASJONSKONTROLL

Årsrapport 2019

OPPGAVER & SAMMENSETNING

Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll (KK-utvalget) er et uavhengig organ oppnevnt av Kongen i statsråd.

KONTROLLUTVALGET FOR KOMMUNIKASJONSKONTROLL

Årsrapport 2019

Asbjørn Strandbakken
Leder av utvalget

Trine Buttingsrud Mathiesen
Medlem av utvalget

Kirsti Ramberg
Medlem av utvalget

Frank Stien
Medlem av utvalget

Marianne Klausen
Medlem av utvalget

Brynjulf Moe
Medlem av utvalget

Katrine Kleiven Mentzoni
Sekretariatsleder

Marielle Kvalheim Gunnarsen
Juridisk seniorrådgiver i sekretariatet

KK-utvalget er oppnevnt i medhold av straffeprosessloven § 216 h og kommunikasjonskontrollforskriften kapittel 2.¹ KK-utvalget kontrollerer at politiet- og påtalemyndighetens bruk av kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning skjer innenfor rammen av lov og instruks. KK-utvalget skal også se til at bruken av disse metodene begrenses mest mulig, og at bruk av metodene ikke skjer i etterforskning av andre saker enn for de straffbare forhold hvor det er gitt anledning til å bruke slike metoder.

KK-utvalget skal videre kontrollere at informasjonen som hentes inn ved disse metodene bare blir brukt på lovlig måte, og at lovens regler om taushetsplikt, oppbevaring og tilintetgjøring (sletting) blir fulgt.

Formålet med kontrollen er særlig å beskytte den enkeltes rettssikkerhet. KK-utvalget fører ikke kontroll med saker som er omfattet av EOS-kontrollloven.² Disse sakene kontrolleres av EOS-utvalget.

KK-utvalget er oppnevnt til 27. april 2021, og består i dag av:

- professor Asbjørn Strandbakken
- advokat Trine Buttingsrud Mathiesen
- sivilingeniør Frank Stien
- advokat Marianne Klausen
- tingrettsdommer Brynjulf Moe
- sorenskriver Kirsti Ramberg
- sivilingeniør Einar Lunde (varamedlem)
- dommerfullmektig Sigrid Nysted (varamedlem)

I 2019 er det to år siden nåværende KK-utvalget ble oppnevnt. KK-utvalget har fokus på kontinuerlig kompetansebygging, og erfaringene viser at det er viktig at utvalgsmedlemmene har en bred og sammensatt bakgrunn. For å opprettholde kompetansen, samt at utvalget skal jobbe effektivt, er det samtidig viktig å ha kontinuitet i arbeidet.

KK-utvalget har inntil 2019 hatt fire faste medlemmer og to varamedlemmer. Som ledd i kompetansebygging, og ut fra

kapasitetsbehov, har varamedlemmene, etter utvalgsleders beslutning, møtt fast på utvalgsmøtene og deltatt på stedlige kontroller i 2018 og i 2019.

I 2019, etter anmodning fra KK-utvalget, oppnevnte Justis - og beredskapsdepartementet varamedlemmene advokat Marianne Klausen og tingrettsdommer Brynjulf Moe som faste medlemmer av utvalget. Videre ble utvalgsmedlem, professor Asbjørn Strandbakken, 29. november 2019 oppnevnt i statsråd som ny utvalgsleder etter at tidligere utvalgsleder, lagdommer Ingvild Mestad, fratrådte 31. oktober s.å. I tillegg ble nytt utvalgsmedlem, sorenskriver Kirsti Ramberg, oppnevnt samme dag, og utvalgets nye varamedlemmer ble dommerfullmektig Sigrid Nysted og sivilingeniør Einar Lunde.

Sekretariatsfunksjonen for KK-utvalget er lagt til Statens sivilrettsforvaltning (SRF). Sekretariatsleder ansettes av SRF i samråd med utvalgsleder. Sekretariatsleder rapporterer til utvalgsleder i faglige spørsmål. Foruten sekretariatsleder består sekretariatet av en juridisk seniorrådgiver i halv stilling, og tilgang til nødvendige IKT-, kontor- og støttefunksjoner hos SRF. Ny sekretariatsleder i KK-utvalget, Katrine Kleiven Mentzoni, ble ansatt 4. juli 2019, etter Jarle Langeland som sluttet 5. august 2019. Juridisk seniorrådgiver i sekretariatet er Marielle Kvalheim Gunnarsen.

¹ Forskrift 9. september 2016 nr. 1047 om kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning

² Lov 3. februar 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste

AKTIVITETER 2019

Det ble avholdt elleve utvalgsmøter i 2019.

Foruten gjennomgang og oppfølging av politidistriktenes rapportering, har KK-utvalget i møtene planlagt kontroller, utarbeidet kontrollrapporter, arbeidet med å videreutvikle en dynamisk kontrollstrategi, behandlet klage- og innsynssaker, skrevet høringsvar og jobbet med kompetanseutvikling.

KK-utvalget gjennomførte to stedlige kontroller i 2019, henholdsvis hos Kripos og Nordland politidistrikt. Endelig kontrollrapport for både Kripos og Nordland politidistrikt er ferdig utarbeidet. Politiet mottok enkelte anbefalinger etter kontrollene, som ikke foranlediget pålegg eller anmerkninger.

KK-utvalget avga i 2019 én høringsuttalelse om kommunikasjonskontroll i nødssituasjoner.

KK-utvalget har også henvendt seg skriftlig til Justis- og beredskapsdepartementet og bedt om en vurdering av/at det ses nærmere på:

- om KK-utvalget er omfattet av offentleglovas virkeområde, eller om utvalget faller inn under unntaket i offentleglova § 2 femte ledd. Videre, gitt at offentleglova gjelder for KK-utvalgets arbeid, ba utvalget også om en tolkning av kommunikasjonskontrollforskriften §§ 19 annet ledd og 17 første ledd i lys av offentleglova
- om straffeprosessloven § 216 j sjettede ledd omfatter PSTs' etterforskningssaker, og hvem som er riktig adressat for begjæring om underretning: KK-utvalget eller EOS-utvalget?
- behovet for overgangsregler dersom lovendringene i Prop. 4 L (2019–2020) «Endringer i straffeprosessloven og politiregisterloven mv. (behandling av overskuddsinformasjon fra kommunikasjonskontroll mv.)» trer i kraft. KK-utvalget har ikke fått tilbakemelding fra Justis- og beredskapsdepartementet.

KK-utvalget har også henvendt seg til Riksadvokaten og bedt om at politiet gir en mer utfyllende rapport ved innrapportering

av dataavlesningssaker, se nærmere punkt 10 nedenfor.

I tillegg til ovennevnte aktivitet har utvalgsmedlem Stien og sekretariatsleder Mentzoni hatt møte med representanter fra Kripos om utvalgte datasystemer. Videre har representanter fra utvalget og sekretariatet hatt to møter med EOS-utvalgets sekretariat, henholdsvis et møte med det juridiske sekretariatet og et med teknikerne. Formålet med møtene var erfaringsutveksling.

Utvalgsmedlem Stien og tidligere sekretariatsleder Langeland deltok også på konferansen «ISS World 2019, Dubai» 10.-14. mars. Den 19. og 20. september 2019 deltok sekretariatsleder Mentzoni på et akademisk seminar i København i regi av Academy of European law (ERA). Tittelen på seminaret var «Paradise Lost? Policing in the Age of Data Protection», og handlet om utfordringene med å implementere EUs datadirektiv i rettsapparatet.

KONTROLL- SYSTEMET

KK-utvalgets arbeid inngår i et større kontrollsystem som skal sikre at kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning gjennomføres slik lovgiver har forutsatt.

Kontrollsystemet består av interne krav og tiltak i politi- og påtalemyndighet, samt ekstern kontroll på ulike steg i prosessen. Ved at det som hovedregel er politimester eller visepolitimester som begjærer tvangsmidlene og tar beslutninger om bruk av hastekompetanse, sikres beslutningen en forankring på høyt nivå i politi- og påtalemyndighet. Det gjelder krav til internkontroll mv. etter politiregisterloven for personopplysninger innhentet ved hjelp av disse tvangsmidlene. Kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning skal også innrapporteres

straks til Riksadvokatembetet som øverste påtalemyndighet.

Tillatelse til bruk av tvangsmidlene gis av domstolen, som vurderer om vilkårene er oppfylt i hver enkelt sak. Hvor påtalemyndigheten har brukt sin hastekompetanse, skal retten vurdere om beslutningen skal godkjennes i etterkant. I sakene skal det oppnevnes offentlig advokat etter straffeprosessloven § 100 a. Advokaten skal ivareta den mistenktes og allmennhetens interesser i saken. Den mistenkte blir ikke orientert om at advokat er oppnevnt.

KK-utvalget fører etterfølgende kontroll med at bruken av kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning skjer innenfor rammen av lov og instruks, herunder at taushetsplikten overholdes og at materialet fra slik tvangsmiddelbruk behandles riktig i etterkant.

KK-utvalget skal også se til at bruken av disse metodene begrenses mest mulig, og at bruk av metodene ikke skjer i etterforskning av andre saker enn for de straffbare forhold hvor det er gitt anledning til å bruke slike metoder.

KLAGE OG UNDERRETNING

KK-utvalget behandler klagesaker og begjæringer om underretning om kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning.

Enkelpersoner eller organisasjoner kan be om at KK-utvalget kontrollerer om opplysninger om vedkommende er behandlet i samsvar med straffeprosessloven, politiregisterloven og kommunikasjonskontrollforskriften. Dette gjelder opplysninger som stammer fra kommunikasjonskontroll, romavlytting eller dataavlesning. Slike forespørsler kommer i form av klager eller som begjæring om underretning til utvalget.

KK-utvalget mottok to klager i 2019. En sak ble avsluttet med kritikk mot politidistriktet for uhjemlet å ha oppbevart og brukt nærståendeamtaler fra kommunikasjonskontroll. Utvalget mente at politiet hadde brutt sletteplikten i dette tilfellet. I den andre saken var det ikke grunnlag for å gi kritikk.

Som hovedregel skal den mistenkte og den som har brukt kommunikasjonsanlegget, lokalet eller datasystemet som har vært gjenstand for politiets skjulte etterforskning, få varsel (underretning) fra politiet om kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning når den er avsluttet.

Domstolene kan likevel godkjenne at slik underretning utsettes og i enkelte tilfeller unnlates. Enhver kan også be KK-utvalget om underretning. KK-utvalgets underretning vil være basert på en forespørsel til Riksadvokaten, som foretar undersøkelser om det er registrert at det er gjennomført kommunikasjonskontroll, romavlytting eller dataavlesning mot vedkommende.

Dersom det er fortatt en slik registrering, vil KK-utvalget gjøre ytterligere undersøkelser. Påtalemyndigheten kan likevel sende begjæring til domstolen om kjennelse om utsatt eller unnlatt underretning. KK-utvalget kan derfor ikke avkrefte overfor noen at de har vært underlagt kommunikasjonskontroll. KK-utvalgets tilbakemelding vil derfor enten bestå i et svar som bekrefter bruk av kommunikasjonskontroll eller at man har undersøkt og ikke funnet kritikkverdige forhold.

KK-utvalget mottok 13 begjæringer om underretning i 2019.

UTVALGETS ARBEIDSMETODE

KK-utvalgets arbeid består av gjennomgang av enkeltsaker og risikobasert kontroll med politi- og påtalemyndighetens metodebruk.

KK-utvalget gjennomgår samtlige saker om kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning som er innberettet til Riksadvokatembetet. KK-utvalget kan etter kommunikasjonskontrollforskriften av eget tiltak ta opp ethvert forhold i tilknytning til politi- og påtalemyndighetens bruk av kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning som det finner grunn til å behandle. KK-utvalget legger til grunn en risikobasert kontrollmetodikk i sitt arbeid, både når det gjelder hva man velger å kontrollere samt intensiteten og grundigheten i den enkelte kontroll.

En effektiv risikobasert kontrollmetodikk krever at KK-utvalget og sekretariatet

har tilstrekkelig kompetanse og innsikt i den faktiske gjennomføringen av kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning i politidistriktene. I denne sammenheng står gjennomgang av politidistriktenes egne internkontrollrutiner på området sentralt, noe som ytterligere er styrket gjennom henvisningene i kommunikasjonskontrollforskriften til politiregisterlovens regler om informasjonssikkerhet og internkontroll. KK-utvalget er gitt påleggskompetanse etter politiregisterloven for nevnte bestemmelser innenfor kontrollområdet. For andre forhold etter politiregisterloven kan KK-utvalget gi anmerkning.

Hvor det er konstatert brudd på regelverket som KK-utvalget kontrollerer, vil utvalget gi kritikk. KK-utvalget vil gi kritikk uavhengig av om bruddet kan karakteriseres som forsettlig, uaktsomt eller har oppstått som følge av systemfeil. Kontrolloppdraget er kompetanseutviklende, både når det gjelder juridiske og tekniske spørsmål. KK-utvalget og sekretariatet bruker derfor mye tid på kompetanseutvikling, både i form av innleide foredragsholdere, kontakt med akademiske miljø og deltagelse i aktuelle fora.

KK-utvalget vurderer jevnlig om metodikken for, og innretningen av, kontrollen er egnet og hensiktsmessig for å ivareta oppdraget.

STATISTIKK 2019

Riksadvokatens årsberetning viser at det i 2019 ble benyttet skjulte tvangsmidler i form av kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning.

KOMMUNIKASJONSKONTROLL (strpl. § 216a og § 216b)

År	Antall saker	Personer underlagt kommunikasjonskontroll	Antall kommunikasjonsanlegg
2019	137	359	626
2018	130	276	586
2017	160	253	771
2016	135	316	793

Totalt antall kommunikasjonskontrollsaker 2019	Tillatelse gitt av tingretten	Tillatelse ikke gitt av tingretten	Tillatelse gitt av tingretten, ny begjæring	Antall saker påanket av advokat	Antall saker hvor anken førte frem
137	131	6	2	5	0

Av totalt 137 saker i 2019 avsto tingretten begjæring om bruk av kommunikasjonskontroll i seks saker. I to av disse sakene ble tillatelse gitt etter ny begjæring med tilleggsinformasjon/endret mistankegrunnlag.

Oppnevnt advokat, jf. straffeprosessloven § 100 a, har i fem av 137 saker anket tingrettens tillatelse til kommunikasjonskontroll. Ingen av ankene førte frem.

Av de 626 kommunikasjonsanleggene som var underlagt kommunikasjonskontroll i 2019 var tolv fasttelefoner/datakommunikasjonsanlegg og 614 mobiltelefoner. Av de 614 mobiltelefonene som var underlagt kommunikasjonskontroll i 2019, ble det for 567 foretatt avlytning i tillegg til å innhente løpende trafikkdata, og for et flertall av disse ble det også innhentet historiske trafikkdata. For de resterende 47 mobiltelefonene besto kontrollen i innhenting av trafikkdata, basestasjonsopplysninger mv.

191 kommunikasjonsanlegg ble først kontrollert på bakgrunn av ordre fra påtalemyndigheten, såkalt hurtigkobling. Tingretten avviste påtalemyndighetens begjæring om etterfølgende godkjenning for én av de mistenkte da retten ikke fant lovens vilkår oppfylt.

IMSI-CATCHER (strpl. § 216b annet ledd bokstav c)

I 33 saker ble det gitt rettens ettergodkjenning og/eller tillatelse til bruk av GSM-identifiseringsutstyr (IMSI-catcher) for identifisering eller lokalisering av kommunikasjonsanlegg, jf. straffeprosessloven § 216 b annet ledd bokstav c.

RESULTATOPPNÅELSE

46%

Politimestrene har innrapportert at bruk av kommunikasjonskontroll har i over 46 % av sakene i 2019 gitt resultater i form av pågripelser, beslag og /eller informasjon av bevis- og/eller etterforskningsmessig verdi. Dette er på nivå med tidligere års rapportering.

ROMAVLYTTING (jfr. strpl. § 216m)

År	Antall saker	Antall mistenkte personer underlagt romavlytting
2019	10	26
2018	12	19
2017	14	24
2016	10	n/a

Politiet har rapportert om nytteverdi av romavlyttingen, eventuelt sammen med annen etterforskning, i ca. 50 % av sakene.

DATAAVLESNING (jfr. strpl. § 216o)

År	Antall saker
2019	5
2018	7
2017	1
2016	0

I 2019 ble det innrapportert fem saker hvor dataavlesning er blitt tatt i bruk, eller forsøkt brukt. Det er rapportert om nytteverdi av dataavlesningen.

NØDRETT (strl. § 17)

I 2019 ble det igangsatt kommunikasjonskontroll (avlytting og/eller annen kommunikasjonskontroll) med hjemmel i nødrett i 11 saker.

TYPE KRIMINALITET

I 2019 gjaldt ca. 35 % av kommunikasjonskontrollsakene narkotikakriminalitet, mens de resterende 65 % dreide seg om annen alvorlig kriminalitet, herunder blant annet drap, drapsforsøk, avverging av drap, terror, grov kroppsskade med dødsfølge/grov kroppsskade, grov mishandling i nære relasjoner, menneskehandel, brannstiftelser, grovt ran, voldtekt, voldtekt/sekseuell omgang med barn under 14/16 år, fremstilling av seksuelle overgrep mot barn mv, anskaffelse av skytevåpen i hensikt å begå straffbar handling, grov frihetsberøvelse, grov motarbeiding av rettsvesenet, grov organisert hvitvasking, grov korrupsjon, grove bedragerier som ledd i organisert kriminalitet, eller grov utpressing.

Samtlige tall i denne oversikten er hentet fra Riksadvokatens årsrapport for 2019.

SÆRLIG OM UNNLATT UNDERRETNING

Justis- og beredskapsdepartementet ba i brev 30. august 2017 om at KK-utvalget fører statistikk over antall saker med unnlatt underretning, hvilke straffebud personen har vært mistenkt for brudd på, hvilke typer skjulte tvangsmidler som er tatt i bruk og begrunnelsen for den unnlatte underretningen. Dette er som følge av anmodningsvedtak fra Stortinget 8. juni 2016.

Unnlatt underretning innebærer at den mistenkte ikke blir varslet om at vedkommende har vært underlagt skjulte tvangsmidler. Hvor vedkommende selv ber om underretning skal det likevel tas en

ny vurdering av om underretning skal gis. Dette er nærmere omtalt i punkt 5 over.

KK-utvalget har fått innrapportert fire saker hvor det er gitt kjennelse om unnlatt underretning i 2019. I samtlige saker er tvangsmiddelet som er brukt kommunikasjonskontroll. Dette gjelder for syv mistenkte personer. Disse sakene omhandler i all hovedsak narkotikakriminalitet.

Unnlatt underretning er blant annet begrunnet i hensynet til politiets etterforskningsmetoder, vesentlig skade for fremtidig oppklaring av saken, alvoret i sakene, at vedkommende inngår i

et etablert kriminelt nettverk og at det er sannsynlig at informasjonen videreformidles til andre involverte samt fare for bevisforspillelse.

KK-utvalget påpeker at innrapporteringen som statistikken ovenfor bygger på er begrenset til unnlatt underretning av kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning innenfor utvalgets kontrollområde. Eventuell øvrig tvangsmiddelbruk med unnlatt underretning ligger utenfor utvalgets kontrollområde og omfattes ikke av det rapporteringsregimet som er etablert.

KONTROLLUTVALGET FOR KOMMUNIKASJONSKONTROLL

Årsrapport 2019

FRA UTVALGETS KONTROLL 2019

UTVALGTE TEMA

9.1 Sletting

9.1.1. Innledning

KK-utvalget har flere ganger påpekt at materiale fra kommunikasjonskontroll lagres i større utstrekning enn hva gjeldende rett tillater. Det vises i denne forbindelse til tidligere årsrapporter, KK-utvalgets høringssvar 2. februar 2018 om behandling av overskuddsinformasjon fra kommunikasjonskontroll og KK-utvalgets særskilte innberetning til departementet 1. juni 2018 om sletting av materiale fra kommunikasjonskontroll m.m.

I 2019 er det særskilt to problemstillinger som utvalget har sett nærmere på:

9.1.2 Oppbevaring og sletting av ikke-prosesserte rådata

Under stedlig kontroll KK-utvalget har utført i 2018 og 2019 har flere politidistrikt gitt uttrykk for at de ikke sletter rådata som ikke er dekodet, verken når en sak er rettskraftig i domstolen eller henlagt. Utgangspunktet til politiet synes å være at så lenge materialet ikke er lesbart, kan det heller ikke foretas en vurdering av sletting etter slettebestemmelsen i straffeprosessloven § 216 g.

Etter KK-utvalgets syn taler dette for at politidistriktene har ikke-dekoderte rådata lagret i deres arkiv som holdes utenfor de særskilte slettereglene for KK-materialet.

KK-utvalget er uenig i politiets rettslige forståelse og håndtering av ikke-dekoderte rådata, og dette har utvalget formidlet til de aktuelle politidistriktene. Utvalget har blant annet vist til at straffeprosessloven § 216 g regulerer sletteplikten for «opptak» og «notater» gjort under kommunikasjonskontroll. Det er etter bestemmelsen og KK-utvalgets syn ikke avgjørende for sletteplikten om dette materialet inngår i sakens dokumenter eller ikke. Når innhenting av materialet har sitt hjemmelsgrunnlag i straffeprosessloven § 216 a, vil behandling av materialet måtte følge de særskilte reglene for behandling av slikt materiale. Videre har utvalget pekt på at det nærmere tidspunktet for sletteplikten, reguleres av straffeprosessloven § 216 g første ledd bokstav a. Etter denne bestemmelsen inntreffer sletteplikten i den utstrekning materialet ikke kan sies å ha betydning for «forebygging eller etterforskningen av straffbare forhold». De ikke-dekoderte

rådataene kan ikke sies å ha betydning så lenge innholdet ikke er kjent.

Uavhengig av om politiet klarer å dekode materialet mener KK-utvalget at politiet må ha en aktivitetsplikt knyttet til det ikke-prosesserte materialet. Det vil si at politiet på et tidspunkt må vurdere om man kan nyttiggjøre seg materialet i etterforskningen. Hvis svaret er nei, har utvalget uttalt at materialet må slettes, jf. straffeprosessloven § 216 g sammenholdt med § 216 i.

I Justis- og beredskapsdepartementets Prop. 4 L (2019—2020) «Endringer i straffeprosessloven og politiregisterloven mv. (behandling av overskuddsinformasjon fra kommunikasjonskontroll mv.)» er det foreslått at opplysninger fra kommunikasjonskontroll som ikke er brukt i saken, som hovedregel skal sperres ved rettskraftig dom og henleggelse. Videre er det i forslaget gitt regler om hva sperrede opplysninger kan brukes til. KK-utvalget er av den oppfatning at dersom de foreslåtte reglene i politiregisterloven § 50 tredje ledd og forskriftens § 24-4 blir vedtatt, vil politiets håndtering og oppbevaring av

ikke-prosessert rådata bli underlagt nye rettslige rammer.

Etter KK-utvalgets syn er det imidlertid viktig at departementet også tar hensyn til materiale fra eldre saker ved innføring av nytt regelverk. I brev 18. november 2019 til Justis - og beredskapsdepartementet anbefalte KK-utvalget derfor at det utformes overgangsregler som tar høyde for at politiet også må sperre ubrukt KK-materiale i eldre saker.

9.1.3 Oppbevaring og bruk av nærståendeamtaler

I 2019 mottok KK-utvalget en klagesak knyttet til oppbevaring og bruk av nærståendeamtaler. I den nevnte saken valgte politidistriktet å beholde nærståendeamtaler i 3-4 måneder, samt å bruke samtalen i en straffesak hvor samboeren var siktet. Slik saken var opplyst for KK-utvalget, var den nærstående ikke mistenkt i saken.

Etter straffeprosessloven § 216 g skal påtalemyndigheten «sørge for at opptak eller notater som er gjort under kommunikasjonskontrollen, snarest mulig blir tilintetgjort i den utstrekning de (...) b) gjelder uttalelser som retten etter reglene i § 117 til 120 og 122 ikke vil kunne kreve vedkommendes vitneforklaring om, med mindre vedkommende mistenkes for en straffbar handling som kunne ha gitt selvstendig grunnlag for kontrollen». Dette er utdypet i kommunikasjonskontrollforskriften § 9, som tar utgangspunkt i materialets betydning for forebygging eller etterforskning av straffbare forhold. Bestemmelsens tredje ledd pålegger politimesteren «å forvisse seg om at data, opptak og gjengivelser straks blir tilintetgjort når de ikke lenger skal oppbevares etter reglene i de foregående ledd».

Høyesterett har behandlet spørsmål om sletting av nærståendeamtaler i kjennelse inntatt i Rt. 2014 s. 1105 premiss

56 med videre henvisninger (Acta-kjennelsen). Etter en gjennomgang av forarbeider og rettspraksis konkluderte Høyesterett med at sletteplikten inntreffer når politiet blir kjent med at materialet er omfattet av straffeprosessloven § 216 g bokstav b jf. kommunikasjonskontrollforskriften § 9. Videre henviser Høyesterett til Metodeutvalgets uttalelse om at «Slikt materiale [kan] heller ikke brukes i etterforskningen eller i andre etterretningsøyemed» (NOU 2009:15 s. 260). Dette er senere gjentatt i HR-2016-644-A premiss 43 med videre henvisninger.

KK-utvalget avsluttet klagesaken i 2019 med å gi politidistriktet kritikk for brudd på sletteplikten. Etter KK-utvalgets vurdering hadde politidistriktet uhjemlet oppbevart og brukt nærståendeamtaler fra kommunikasjonskontroll i forbindelse med en straffesak der samboeren var siktet.

9.2 Straffeprosessloven § 216 j sjette ledd

KK-utvalget skal ikke føre kontroll med saker som er omfattet av EOS-kontrollloven. I praksis omfatter dette kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning foretatt av Politiets sikkerhetstjeneste (PST). Dette følger også av straffeprosessloven § 216 h første ledd annet punktum og kommunikasjonskontrollforskriften § 12. EOS-utvalget fører kontroll med dette.

Straffeprosessloven § 216 j sjette ledd, som gjelder begjæring om underretning om gjennomført kommunikasjonskontroll, romavlytting og dataavlesning på begjæring, mangler imidlertid denne avgrensingen, og slik bestemmelsen er utformet i dag synes den å gjelde fullt ut også for saker der PST har benyttet tvangsmidlene i etterforskningen. Det vil si at alle begjæringer om underretning skal sendes til KK-utvalget, også saker der PST har benyttet tvangsmiddelet.

I korrespondanse med PST ba KK-utvalget om PSTs vurdering av om

straffeprosessloven § 216 j sjette ledd gjelder for PSTs etterforskningssaker. PST var enig i at regelverket med fordel kunne vært klarere, men de mente at «det likevel ikke [kunne] være tvilsomt at det må innfortolkes begrensninger som en følge av de mer overordnede unntakene i straffeprosessloven § 216 h og kk-forskriften § 12». PST mente derfor at deres etterforskningssaker falt utenfor KK-utvalgets kontrollområde så vel som underretning av disse.

Som følge av korrespondansen med PST rettet KK-utvalget en forespørsel til Justis - og beredskapsdepartementet og ba om en klargjøring av straffeprosessloven § 216 j sjette ledd. Brevet resulterte i et møte mellom Justis - og beredskapsdepartementet, PST, EOS-utvalget og KK-utvalget 16. januar 2020. KK-utvalget imøteser en klargjøring av regelverket.

9.3 Behandling av KK-materiale hos forsvarere

Forsvarer i straffesaker får utlevert materialet fra kommunikasjonskontroll og romavlytting i saken, senest på tiltaletidspunktet. Materialet kan inneholde informasjon også om tredjepersoners kommunikasjon. Hvis andre blir kjent med innholdet av materialet, kan dette være et inngrep i vedkommendes personvern.

Rutinen er at dette materialet skal leveres tilbake til politiet etter at forsvareren har gjennomgått det.

KK-utvalget har fremhevet i tidligere årsrapporter at politiet opplever at enkelte forsvarere ikke fullt ut behandler KK-materialet på forutsatt måte. I 2018 reiste KK-utvalget spørsmål om det kan være behov for å regulere forsvarernes behandling av KK-materialet i noe større detalj enn i dag, og utvalget gjentar det samme synet i denne årsrapporten. Etter KK-utvalgets syn bør Justis - og beredskapsdepartementet se nærmere på disse reglene.

DATA- AVLESNING

Dataavlesning som tvangsmiddel i norsk rett ble innført ved lov 17. juni 2016 nr. 54, i straffeprosessloven kapittel 16d. Dataavlesning er definert som «avlesning av ikke offentlig tilgjengelige opplysninger i et datasystem», og omfatter «bestemte datasystem eller brukerkontoer».

Avlesningen kan omfatte «kommunikasjon, elektronisk lagrede data og andre opplysninger om bruk av datasystemet eller brukerkontoen». Avlesningen kan foretas «ved hjelp av tekniske innretninger, dataprogram eller på annen måte». Dataavlesning som beskrevet ovenfor er en samlebetegnelse på en rekke ulike metoder for å hente ut ellers ikke-tilgjengelig informasjon.

Politiet kan gjøre innbrudd, både fysisk og digitalt, for å gjennomføre avlesningen. Straffeprosessloven § 216 p setter noen rammer for gjennomføringen, men utviklingen på området styres også av teknologiutviklingen – hva som er mulig å få til teknologisk og operativt med de ressurser som er tilgjengelig.

Dataavlesning innebærer et nytt og potensielt svært inngripende tvangsmiddel. Som det fremgår av punkt 7 er bruken av dataavlesning i norsk politi fortsatt moderat.

KK-utvalget har kontrollert politiets bruk av dataavlesning, både gjennom kontroll av enkeltsaker, rutiner og i noen grad verktøy. Kontrollen viser at det er høy kompetanse på området i enkelte deler av politiet, og at dataavlesningen er satt i et godt fungerende system.

Hvor inngripende tvangsmiddelet er, og om den foreslåtte fremgangsmåten vil være innenfor rammene i straffeprosessloven § 216 p, beror i stor grad på den tekniske gjennomføringsmåten som velges. Det er derfor viktig at politiet i tilstrekkelig grad gjennomfører adekvate risikovurderinger, såvel som informerer interne beslutningstagere og i begjæring til domstolene redegjør på hvilken måte politiet ser for seg å gjennomføre dataavlesningen. Videre må det også redegjøres for de risikofaktorer som knytter seg til gjennomføringen. KK-

utvalget ser, blant annet gjennom de rapporteringer og kjennelser som mottas fra Riksadvokatembetet, at politiet har et forbedringspotensial ved rapporteringen.

I brev 4. juni 2019 til Riksadvokaten fremholdt KK-utvalget derfor ulike forbedringspunkter. Riksadvokaten stilte seg i brev 3. september 2019 bak utvalgets forslag, og ba alle landets politimestere, Kripes og Øko-krim følge de anvisninger KK-utvalget ga om protokollføringer og innrapporteringer.

Dataavlesning innebærer et potensielt svært inngripende tvangsmiddel.

Kort oppsummert ønsker KK-utvalget mer utfyllende informasjon om følgende elementer i forskriften § 7 annet ledd:

Pkt. 3 hvorvidt det er benyttet tekniske innretninger, maskinvare eller programvare ved dataavlesningen

KK-utvalget ønsker at politi- og påtalemyndigheten beskriver hvilke tekniske innretninger, maskinvare og programvare som er brukt i saken. Ved første gangs bruk av en innretning, maskinvare eller programvare må denne egenskapen beskrives. På denne måten gis utvalget mulighet til å ettergå de risikovurderinger som er gjort.

Sentrale punkter ved beskrivelsen vil være om innretning, maskinvare eller programvare er egenutviklet, kjøpt eksternt eller er basert på for eksempel åpen kildekode. Hvis det er brukt innretninger eller programvare som er åpen eller kommersielt tilgjengelig, må det beskrives hvordan disse eventuelt er endret og tilpasset politiets bruk.

Pkt. 5 hvorvidt politiet har brutt eller omgått beskyttelse i datasystemet

KK-utvalget ønsker at politi- og påtalemyndigheten beskriver hvilke beskyttelsesmekanismer som eventuelt er brutt eller omgått, og om disse mekanismene permanent eller midlertidig har blitt satt ut av funksjon.

Pkt. 6 hvilke risikoer datasystemet har vært utsatt for ved dataavlesning, og informasjon om hva som har vært foretatt for å avverge fare for driftshindring eller for skade på utrustning eller data, samt fare for at noen som følge av gjennomføringen settes i stand til å skaffe seg uberettiget tilgang til datasystemet eller vernet informasjon

KK-utvalgets oppfatning er at enhver bruk av dataavlesning vil ha en iboende risiko, som kan kompenseres for eller aksepteres. Hvis risikoen ved for eksempel et datainnbrudd eller en installert programvareagent vurderes å være lav, forventer KK-utvalget at dette begrunnes i rapporteringen. Hvis risikoen i utgangspunktet er høy, men det er tatt kompensierende tiltak som senker denne til et nivå som anses å være akseptabelt, må de kompensierende tiltak beskrives. Allment akseptert krav til risikoanalyse og – håndtering vil være anvendelig også i rapporteringen på dette området.

Pkt. 8 hvilket personell som har gjennomført dataavlesningen

KK-utvalget mener det bør framgå navn på det personellet som har gjennomført dataavlesningen, for å muliggjøre kontroll av at disse er utpekt av politimesteren som «særlig skikket», jf. straffeprosessloven § 216 p.

KK-utvalget vil i 2020 følge opp om politiets protokollføringer og innrapporteringer gjøres i henhold til utvalgets bestilling.

ØKONOMISKE & ADMINISTRATIVE FORHOLD

Som nevnt i punkt 2, har KK-utvalget økt fra fire til seks faste medlemmer i 2019. Siden varamedlemmene har møtt fast siden oppstarten, har ikke dette medført økte kostnader til honorarer.

BEGREPS- FORKLARING

Kommunikasjonskontroll

Begrepet kommunikasjonskontroll brukes i straffeprosessloven om avlytting og annen kontroll med kommunikasjonsanlegg.

Et kommunikasjonsanlegg kan være for eksempel en fasttelefon, mobiltelefon eller en bredbåndsruiter.

Avlytting betyr i denne sammenheng at tjenestetilbyder blir pålagt å overføre innholdet i en samtale eller internettbruk til politiet, som så kan lytte på eller analysere innholdet.

Annen kontroll kan være pålegg fra politiet om at en samtale skal brytes eller en linje skal stenges. Det kan også være når politiet bruker teknisk utstyr for å se hvilke telefoner / abonnenter som er i bruk i et gitt område, enten for å identifisere telefonen eller for å lokalisere den. Praktisk viktig er muligheten til å pålegge tjenestetilbyder å utlevere trafikkdata og geografisk posisjon. Politiet kan også overføre skjulte signaler (såkalt «stille SMS») i forbindelse med enkelte av de andre metodene.

Romavlytting

Romavlytting er i straffeprosessloven definert som «annen hemmelig avlytting enn kommunikasjonsavlytting ved tekniske midler». Tillatelse til romavlytting kan bare gis for sted hvor det må antas at den mistenkte vil oppholde seg. Dersom dette er et offentlig sted eller annet sted som er tilgjengelig for et større antall personer, kan det bare gis tillatelse hvor det foreligger særlige grunner.

Dataavlesning

Dataavlesning er et nytt tvangsmiddel som ble innført i straffeprosessloven i 2016. Det er definert som «avlesning av ikke offentlige tilgjengelige opplysninger i et datasystem». Dataavlesning foretas ved hjelp av tekniske innretninger, dataprogram «eller på annen måte». Tekniske innretninger og programvare kan installeres på datasystemet, samt at politiet kan foreta innbrudd for å gjennomføre dataavlesningen. Politiet kan bryte eller omgå beskyttelsesmekanismer i datasystemet dersom det er nødvendig for å kunne gjennomføre avlesningen.

